

Kolokvium

Literatura a společnost mezi literární vědou a sociologií

16. 5. 2024

Sborník abstraktů

Organizuje

Literature & Society Laboratory

Místo konání + online

Dolní sál Ústavu pro českou literaturu AV ČR, Na Florenci 3, Praha 1
+ [Zoom](#) (Meeting ID: 896 1065 4426, Passcode: 283550)

Ondřej Buddeus

Akademie výtvarných umění v Praze

Literární fikce jako forma zkoumání? K pojmu umělecký výzkum ve vztahu k fikční literatuře

Umělecký výzkum je přístup, který se v současné umělecké akademické sféře ukotvuje v posledních dvou desetiletích, přičemž v ČR až v posledních letech. Jeho vymezení je nejednoznačné a spíše než o stabilní vědní disciplínu se jedná o širší paletu interdisciplinárních přístupů na pomezí umělecké praxe a vědy, jejichž klíčovým komponentem je umělecká práce v různých médiích a s rozmanitými metodologiemi. V českém kontextu se umělecký výzkum objevuje především ve spojení s uměleckými doktoráty, a to nejen v prostřední vizuálního umění, nýbrž i v rámci hudebního, filmového či divadelního vzdělávání. V souvislosti s literaturou, která u nás na rozdíl od ostatních uměleckých disciplín postrádá dedikované vzdělávací instituce, se tento pojem až na výjimky neskloňuje. Literárním dílům ovšem nelze upřít významnou schopnost formulovat a komunikovat specifické typy poznání stejně jako nelze odhlédnout od spisovatelské praxe, která někdy využívá standardních postupů vědecké práce – rešerší a sběru dat, adaptace teoretických konceptů, tvůrčích aplikací metodologie, analýzy i interpretace. Samotná literární díla plní společensky aktivní roli v rámci širšího diskurzivního pole. Chceme-li nahlédnout symetrii ve vztahu k poznávání společenských jevů mezi uměním – a specificky literární fikcí – a vědními disciplínami, jež se zabývají zkoumáním sociálních (ne)pravidelností, nabízí se otázka, zda a jak nám v tom může pojem a praxe uměleckého výzkumu pomoci.

Joanna Derdowska

Uniwersytet Śląski, Instytut Literaturoznawstwa

Jazykem jaké sociální/literární vědy mluvit o translingvní literatuře? – Poznámky o vybraných metodologických výhodách literární antropologie a sociologie literatury

Na tom, že je postulát plné autonomie uměleckého textu historickým jevem zakotveným v modernistické imaginaci, se dnes shodují mnozí. Badatelé, kteří při čtení (či spíše bádání nebo výzkumném použití?) literatury berou v potaz mimotextové sociální aspekty jejího vzniku, recepce či působení, pracují však s velice odlišnými teoretickými předpoklady. Literární antropologie, zejména ta její větev, která vznikla v souvislosti s recepční estetikou, hledala odpověď na otázku o důvod vzniku fikcí v univerzálně lidském nutkání překračovat sebe sama. Dodnes vznikají projekty, které uplatňují předpoklady jiné antropologickoliterární větve, která chtěla zacházet s literaturou jako s jakýmsi světovým archivem (např. Casandra Project). Sociologie literatury se také zajímá o mnohem více než knižní trh a nahlížení na knihu jako zboží a prostřednictvím teorie polí založené na systému vytvořeném Pierrem Bourdieu, se dokáže ptát na struktury určující pro literaturu.

Ve svém příspěvku se zamyslím nad vybranými místy kontaktu (a to jak střetu, tak teoretického souladu) dvou potenciálně zajímavých východisek pro bádání dynamiky mezi sociálním a literárním, za které se dají považovat literární antropologie a teorie polí. Jejich uplatnění budu hledat především pro témata spjatá s translingvní literaturou, která, i přestože se v oboru dokonce hovoří o multilingvním obratu, který měl v něm nastat za posledních 20 let, se stále nedočkala dopracované teoretické základny (srov. Michael Boyden and Eugenia Kelbert: *The Theory Deficit in Translingual Studies*, 2018).

Martin Dvořák

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Ústav bohemistiky

Havlíčkovy *Petrolejové lampy* – 90letá intermediální pouť českou kulturou

Brzy uplyne 90 let od doby, kdy Jaroslav Havlíček publikoval svou románovou prvotinu *Petrolejové lampy* (pod původním názvem *Vyprahlé touhy* vyšla roku 1935). Jedna z nejznámějších českých próz však v českém kulturním poli zdaleka neplní roli „pouhého“ literárního díla, byť knižně vyšla už téměř 15krát. Havlíčkův debutový román byl v toku času též zfilmován (1971, r. Juraj Herz), téměř 10krát zinscenován na divadelních či baletních prknech a v nedávné minulosti načten jako audiokniha. Každá adaptace *Petrolejových lamp* pro účely jiného média či umělecké disciplíny vedla k jisté reinterpretaci (či lépe řečeno k mírnému posunu v interpretaci) a revizi původního „smyslu“ Havlíčkova textu, a jejich stopy je možné sledovat v desítkách recepčních textů rozestých v dobových tiskovinách a periodících. Nabízený příspěvek se pokusí diachronně zmapovat, do jakých společenských dialogů Havlíčkův román v různých desetiletích vstupoval nejen při jeho nových vydáních a reedicích, ale také při adaptování do jiných uměleckých forem – téměř každý recenzent (ať už knižní, filmový, divadelní, nebo jiný) a kulturní zpravodaj se k původnímu textu nějakým způsobem vracel a referoval k němu, nově jej rámoval optikou proměněné společenské situace a hledal argumenty pro jeho výklad ve smyslu „aktuálnosti“ ve vlastním dobovém horizontu.

Tereza Jiroutová Kynčlová

Univerzita Karlova, Genderová studia

Genderová, intersekcionalní a postkoloniální analýza literární reprezentace femi(ni)cid v mexicko-americkém pohraničí

V roce 2005 vydala chicanská spisovatelka Alicia Gaspar de Alba román *Desert Blood*, jenž kriticky reaguje na situaci mezi městy El Paso a Ciudad Juárez, „kde se třetí svět potkává s prvním a krvácí“ (Anzaldúa 1987). Konkrétně ohledává možnosti reprezentace femi(ni)cid – brutálních vražd žen –, jež vstoupily do (místního? globálního?) povědomí v souvislosti s rapidním budováním výrobních linek (tzv. *maquiladoras*) při severní hranici Mexika v důsledku uzavření Severoamerické smlouvy o volném obchodu (NAFTA, 1994). V případě *Desert Blood* se jedná o žánrovou, queer-feministickou detektivku, která vedle genderově

podmíněného násilí ohledává dopady globálního obchodu v post-koloniálním kontextu a současně nabourává představy o „správném“ mateřství skrze motiv mezinárodní adopce dítěte lesbickým párem. Román tak může sloužit jako příklad (severo)americké angažované literatury ve smyslu zviditelňování různých vrstev sociální a kulturní marginalizace s přiznanou kritikou patriarchálního a kapitalistického řádu, který si podmaňuje ženská těla. Kritický koncept femi(ni)cid vychází z přístupů tzv. feministické kriminologie (Radford a Russell, 1992) a poukazuje na způsoby, jimiž se konkrétní těla v různých sociálních kontextech stávají disponibilními a postradatelnými a zabíjecími (*killable*), a to jak v souvislosti s globálním trhem (Wright 2007), tak např. ve spojení s těžbou fosilních paliv (Wilson 2014), přičemž tento komplexní substrát výrazně formují limity vymahatelnosti práva (trestního či environmentálního) či přímo implicitní předpoklad beztrestnosti v případě selhávajících státních institucí. Femi(ni)cidy tedy zvědomují přítomnost strukturálních bariér pro implementaci politik orientovaných na sociální spravedlnost.

Ve svém (interdisciplinárním) výzkumu (zpravidla) na pomezí současné americké a chicanské (či Latinx) literatury a kulturních studií pracuji s feministickými teoriemi a využívám gender jako analytickou kategorii jak pro „close reading“ vybraných literárních děl, tak pro širší analýzu sociálně-kulturního kontextu, jež rozebíraná díla reflektují. Do genderově orientovaného výzkumu je inherentně vkořeněn princip intersekcionality a sebereflexivity. Navíc je takřka nemyslitelné provádět takový výzkum bez přesahů do dalších humanitních a sociálně-vědních disciplín, neboť kategorie genderu je základní a zásadní organizační jednotkou (nejen) západní společnosti a otiskuje se do individuální, institucionální i symbolické sféry. Na příkladu výše zmíněného románu demonstruji interdisciplinární přístup k literárnímu dílu, jakož i pluralitu (možných) teoreticko-metodologických přístupů situovaných do postupů postkoloniálních, dekoloniálních, kriticky-rasových (*critical race theory*), queer teorií, neboť každá z nich pomáhá rozkrývat různé (a někdy vnitřně kontradiktorní) vrstvy diskutovaného díla.

Matěj Kos

Ústav pro českou literaturu AV ČR

Fenomén Švejk: Můžeme sčítat zajíce, protože je po honu?

„Češtinu by si měl zahraniční zájemce o studium zvolit už jen proto, aby si mohl v originále přečíst Švejka.“ Alespoň tak to v úvodu své studie, která vyšla v roce 2006 ve sborníku ze III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky a věnovala se otázkám českého kánonu, prezentoval Jan Jiroušek z mnichovské univerzity. Švejkova dobrodružství jsou celoevropsky proslulá, jak o tom svědčí četné překlady románu do různých jazyků. Z postavy Švejka, možná spíše z obrazu bodrého tloušťíka spojeného s ilustracemi Josefa Lady, se stal kulturní emblém: připomeňme třeba označení údajně typicky českého postoje „švejkovat“ či gnómická tvrzení typu „Češi jsou národ Švejků!“ patřící k ustáleným obrátům. Stal se z něj také jeden z turistických symbolů Česka. Na příjíždějícího cizince útočí všude: v libovolném obchodě se suvenýry na pražské Královské cestě i v předražených pseudoautentických restauracích

zaštitěných právě jménem této Haškovy postavy. Ve výzkumech Jiřího Trávnicka Švejk reprezentuje četbu především mužskou, nežádka spojenou s bývalou povinnou četbou a také univerzální moudrost, neboť ve Švejkovi je – alespoň dle některých jeho respondentů – všechno. Z toho by mohlo vyplývat, že minimálně právě postava Švejka, ne-li celý román patří i v dnešní době k všeobecně uznávané klasice, která se propisuje do všeobecného českého kulturního povědomí a je jím respektována téměř jako součást národní identity. Je to tak ale doopravdy? Není dnešní Švejk již vyprázdněným symbolem určeným spíše na export? Má i dnes své čtenáře? A jak se o něm učí a jak ho recipují současní maturanti? Na tyto otázky se pokusím odpovědět v předkládaném příspěvku, který vznikl v rámci tvorby disertační práce na téma „Živá klasika? Významná literární díla v intermediální perspektivě“.

Andrea Králíková

Univerzita Karlova, Ústav české literatury a komparatistiky

Topolův *Citlivý člověk* v kontextu současné společnosti

Příspěvek bude koncipován jako případová studie k problematice působení literárních děl v soudobém kulturním a společenském kontextu. Konkrétně se bude věnovat aspektům recepce románu Jáchyma Topola *Citlivý člověk* (Praha, Torst 2017). Kritické přijetí Topolova románu se v domácím kontextu vyznačovalo specifickými rysy, které lze v mnohém vnímat jako odlišné od způsobu recepce jiných soudobých literárních prozaických děl. Charakteristiky recepce spočívají zejména v tematizaci vztahu literatury a společnosti, v kontextech recepce se objevily např. otázky vztahu politiky a literatury, role spisovatele ve společnosti, problematika různého generačního přijetí románu i autorova literárního stylu jako takového. Topolův román *Citlivý člověk* a jeho recepce představuje v určitém modu čtení reprezentaci dobového směřování a způsob vypořádání se s ním. V příspěvku budou okrajově tematizovány rovněž proměny recepce románu ve vztahu k jeho adaptacím (filmová, divadelní). Případně bude zmíněno srovnání s některými aspekty přijetí překladu románu v zahraničním kontextu.

Jan Lassner

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Ústav bohemistiky

Autor zdánlivě neznámý. Literatura a kultura v zrcadle recepce Ladislava Klímy.

Filozof a spisovatel Ladislav Klíma je pozoruhodným fenoménem. Po pokusech ozřejmit jeho postavení v rámci literatury, či dokonce pomocí interpretací toto postavení posílit, je, hlavně v posledních letech, věnována vyšší pozornost především hodnocení jeho díla a osobnosti v ohlasech, tedy v materiálech recepční povahy. Příspěvek by rád představil výsledky dlouhodobě vedeného výzkumu v tomto směru a zdůraznil, jak významně mohou přispět výzkumy recepce konkrétního autora k lepšímu pochopení některých literárněhistorických problémů. Co lze zahrnout do výzkumu recepce a co by nemělo být opomenuto? Jak je možné rozvinout a obohatit dřívější metodologické přístupy a reagovat tím kupříkladu na rozvoj médií,

a tedy i na vznik platform mnohdy zcela anonymních, ale především vyloučených z akademické sféry?

Blíže bude rovněž pojednáno o oboustranném vztahu mezi autorem, lépe řečeno vytvořeným a ustáleným diskursivním zobrazováním autora v kultuře, a kulturou samou v proměnách téměř sto dvaceti let. Konstituce ustálených forem hodnocení Ladislava Klímy vedlo vždy k rozporným reakcím ze strany recipientů a mnohé z předsudků, vytvořených během několika prvních desetiletí, dodnes ovlivňuje jak laickou, tak odbornou veřejnost. O Ladislavu Klímovi panuje přesvědčení, že jako autor byl po celý život (i v dobách následujících) zcela vyloučen – ať již ze své vlastní vůle či kvůli přehlížení – z centra zájmu a zůstal jen podivnou figurkou literární periferie. Není tomu docela tak. Ačkoliv se jistě nestal obecně kanonickým autorem, v době před druhou světovou válkou dosáhl větší popularity a známosti, než se obvykle uvádí; byl znám v uměleckých a akademických kruzích, měl řadu obdivovatelů, nakladatelé se nebránili vydávat jeho díla v poměrně vysokých nákladech. Ani po roce 1948 nemizí jeho jméno docela, ale stává se autorem neoficiální kultury a po revoluci 1989 se dočkává „znovuobjevování“.

Jan Musil

Univerzita Karlova, Ústav české literatury a komparatistiky

Co říkáme dětem o smrti

Následující příspěvek navazuje jednak na můj doktorandský výzkum zaměřený na thanatografie, tedy psaní pojednávající smrt a truchlení, jednak na kurátorskou spolupráci s nakladatelstvím hospicové organizace Cesta domů, jež se zabývá vydáváním knih na rozhraní psychologie, „self-help“ literatury a beletrie.

Již z tohoto vymezení je patrné, že v základu práce nakladatelství stojí praktický záměr, totiž pomáhat lidem vyrovnávat se se ztrátou blízkých osob pomocí slov. V nejširším smyslu můžeme tuto praxi vysvětlit jako reakci hospicových organizací na a) ústup náboženských rituálů ze sekularizovaného veřejného prostoru, které po tisíce let představovaly příležitost usměrnění emocí souvisejících se ztrátou, b) medikalizaci péče o umírající, z níž se vytratil ohled na jejich duchovní/duševní stránku.

Ve své úvaze se nechci zabývat těmito abstraktními historickými pohyby, ačkoli je vnímám jako její pozadí. Naopak se chci zcela konkrétně zaměřit na dětskou literaturu, již nakladatelství vydává a která představuje významnou část jeho produkce. Knihy určené pro nejmenší čtenáře (či posluchače) podrobím čtení zaměřené na etickou stránku příběhu, jinými slovy, budu se zajímat o ponaučení knihy, aniž bych ztrácel ze zřetele estetické aspekty textu i ilustrací. Východiskem je zde mj. rozdíl mezi emočním a kognitivním vnímáním smrti u dětí. Zajímat mě budou konceptualizace pomíjivosti, smrti, ztráty a smutku a často využívané tropy (alegorie, personifikace).

Můj projekt mj. reaguje na průzkum veřejného mínění, který pro organizaci Cesta domů zpracovala agentura STEM/MARK. Jeho cílem bylo zjistit „zda a proč mluvit o smrti a umírání ve školách“. Z výzkumu vyplynulo, že pouze zhruba 45 % procent rodičů si myslí, že by se

smrt měla v dětských knihách objevovat, podobné množství z nich má opačný názor. Ještě více rodičů by dítěti knihu s touto tematikou nekoupilo. Otázka po obsahu této literatury bude ústít v otázku po její společenské roli a tabuizaci.

Martina Péterová

Slovenská akadémia vied, Ústav slovenskej literatúry SAV

Za sociálnu funkciu. Literatúra a spoločnosť v marxistickej literárnej teórii.

Marxistický prístup k literatúre (umeniu) akcentuje jej previazanosť a neoddeliteľnosť od konkrétnej sociálnej skutočnosti. V chápaní literatúry ako spoločenskej praxe vidí jej základné aspekty v materialite, historickosti a spoločenskosti. Tvorca ako aj jeho dielo sú sociálne utvorení a ukotvení, sú jednotkami spoločensko-materiálneho pohybu, ktorý vstupuje aj do textu. Z metodologického hľadiska z toho vyplýva interpretačný presun pozornosti z literárneho textu ku kontextu a jeho dobovým aspektom (historický, ekonomický, spoločenský, politický) a preverovanie kvality vzťahu sprostredkovania medzi literatúrou a sociálnom (napr. Raymond Williams a pojem „*structure of feeling*“). Zároveň sa tu otvára aj problematika prelínania estetiky a politiky/ideológie (Frederic Jameson, Jacques Rancière). Popri zohľadňovaní novších marxisticky a materialisticky orientovaných literárnoteoretických prístupov a ich vzťahu k spoločenskej skutočnosti je čiastkovým zámerom príspevku priblížiť teoreticko-argumentačnú paradigmu ľavicovej skupiny DAV, ktorá sa v medzivojnovom období pokúšala programovo a polemicky zadefinovať kritérium spoločenskosti tvorby, konceptualizovať väzby literatúry a sociálna z perspektívy marxistických epistemologických a ontologických kritérií (historický a dialektický materializmus, predmetnosť sveta, dynamika antagonizmov ako predpoklad vývoja spoločnosti a kultúry, vzťah základne a nadstavby, triedne vedomie spoločenského človeka, revolučnosť a literatúra a i.) a to i na pozadí hľadania odpovedí na otázky smerujúce k povahe poznávania skutočnosti, objektívnosti, subjektívnosti, pravdivosti („správnosti“) či tendenčnosti literatúry.

Dynamiku medzi sociálnou a estetickou funkciou literatúru odzrkadľujú aj dobové literárne kritiky, ktoré sa stávali priestorom polemického reflektovania fungovania sociálna v literárnych dielach a zhodnocovania jeho estetickej nosnosti v línii marxistická – nemarkistická kritika. Podľa Bedřicha Václavka by z úrodnej hmoty empirie malo vzniknúť dielo skutočne básnicke: „*ani při všem reálním vidění společenské skutečnosti dneška nemusí spisovatel býti jen malířem společenského rozkladu, ani pesimistou, ani nemusí pro své slabé nervy z této společenské skutečnosti utíkati do oblasti snu*“ (Václavek, 1935). Naopak, Michal Chorváth v sociálnom románe nachádza „*svet odludštený*“, kde je „*všetko znivelizované na sociológiu*“ (Chorváth, 1937) a Michal Považan sa vyjadril o socialistickom románe nasledovne: „*premiestňuje epiku človeka na epiku hospodárskych vplyvov, na epiku ekonomických síl, určujúcich rozvoj človeka a spoločnosti*“ (Považan, 1938).

Monika Sechovcová

Společenské použití fotografie v prózách Annie Ernaux

Annie Ernaux do svých próz často začleňuje popisy snímků, na kterých lidé pózují. Vybírá si hlavně amatérské „konvenční“ portréty – ze svateb, křtů, narozenin, prvního svatého přijímání, nedělních rodinných setkání nebo konce školního roku. Ve svém uvažování o fotografii vychází z teoretických statí Pierra Bourdieua (Kult jednoty a pěstované rozdíly a Společenská definice fotografie, 1965), jež se věnují společenskému použití tohoto média. Amatérské rodinné snímky podle něj posilují integraci rodinné skupiny tím, že obnovují její smysl pro sebe samu i pro její jednotu. Jsou primárně určeny na ukazování a jejich diváci nevnímají zobrazené lidi jako jednotlivce, ale spíše jako sociální role a vztahy. Ve svém příspěvku bych chtěla ukázat, že Ernaux využívá ekfráze zmíněných druhů snímků, protože dobře ilustrují sociální podmíněnost fotografického obrazu, zapadají do jejího programu neosobního psaní a představy o žánru „socio-auto-biografie“, tj. neosobní autobiografie na pomezí literatury, historie a sociologie, ve které není „není nijaké „já“, jenom „se“ a „my“. Zároveň Ernaux fotografii neomezuje jen na tuto její funkci, ale využívá ji také jako prostředek kontemplanace časovosti.

Barbora Svobodová

Université libre de Bruxelles, MODERNITAS research center

Sekat literaturu jako Baťa cvičky aneb baťovská vize literatury v rámci koncepce moderní společnosti průmyslové práce

Obuvnická firma Baťa, nerozlučně spojená s érou první československé republiky a s jejím idealizovaným obrazem, představuje komplexní fenomén dalece překračující obecně vžitě představy o své době úspěšném a již tehdy globálně operujícím průmyslovém podniku. Kromě inovací výrobních postupů, zapojení nových technologií a invenčního marketingu totiž přicházela s komplexním společensko-podnikatelským modelem založeným na ideálech průmyslové modernity. Zakladatel firmy Tomáš Baťa i jeho nástupce Jan Antonín Baťa se v duchu modernistického přesvědčení o možnostech sociálního inženýrství snažili uplatnit své představy o společenském fungování vycházejícím z principů taylorismu, fordismu či welfare kapitalismu, vést k němu své zaměstnance a v rámci svého systematicky budovaného firemního města Zlína vytvořit moderní, až utopickou, společnost průmyslové práce. Baťovská kulturní politika, étos i identita závodních pracovníků byla vystavěna na hodnotách jako je práce, pokrok, produktivita a efektivita. Charakter celého baťovského systému jakožto modernistického projektu byl natolik všeobjímající, že kromě zásadního vlivu na každodenní život zaměstnanců měl podnik i poměrně jasná kritéria týkající se umělecké tvorby a jejich podob v různých uměleckých sférách, včetně té literární.

Plánovaný příspěvek se proto hodná zaměřit jak na představení baťovského společenského ekosystému, tak vizi baťovské literatury, na to, jak se postupně formovala, co ji ovlivnilo, jaké sociální funkce měla plnit a jak (ne)úspěšná nakonec byla.

Csaba Szaló

Literatura a životní svět: Odhalování nejednoznačnosti ve sdíleném světě

Životní svět lze chápat jako východisko a sjednocující prvek nejen pro vědy, ale také pro literaturu a další fiktivní struktury společenského bytí. Za čtením, psaním a užíváním si fiktivních vyprávění lze nalézt implicitní anticipaci životního světa jako jednoho a téhož světa pro nás všechny. Právě lidské vnímání slouží jako základ tohoto životního světa. Vnímání je klasickou fenomenologií pojímáno jako elementární forma zkušenosti, charakterizovaná jako presence, zpřítomnění (Gegenwärtigung). Tato teorie danosti podporuje obraz světa jako souboru stejných věcí, které jsou pro nás všechny původně dané, ale později překryté různými kulturními významy. Instrukce literatury nám umožňuje věnovat pozornost specifickým kulturním nánosům, které tvoří součást percepční zkušenosti. Může nám pomoci odhalit ambivalenci čistých věcí a jejich rozmanitých významů v různých sférách zkušenosti. To, co je ve fenomenologické tradici i v současné literatuře zpochybňováno, je realizace jednotného, všezahrnujícího způsobu vidění a mluvení. Instrukce literatury může ukázat, že tato rozdílnost, nejednoznačnost a odpor vůči nutkání k jednotě není jen projevem relativismu, historismu a iracionality.

Josef Šebek

Univerzita Karlova, Ústav české literatury a komparatistiky

„Jen naplňuješ něco, co před tebou zažívala spousta jiných lidí.“ Jak emancipační autofikce mluví o společnosti?

Autofikční vyprávění tematizující sociální nespravedlnosti a strukturální problémy – chudobu, podrobení žen v patriarchátu, homofobii, rasismus apod., často v různých intersekcionalních konstelacích, se stala trendem posledních desetiletí. Navazují však na tradici sociální kritiky v podobě literárního zobrazování „obyčejného života“, kterou ustavily realistické narativy 19. století, následované sociálněkritickými prózami století dvacátého. Autofikce pochopitelně není jediným literárním žánrem, který si v současnosti takovouto kritiku nárokuje, je však způsobem psaní nacházejícím největší ohlas u čtenářů, kritiků i v rámci literární vědy. Jak je možné, že tyto emancipační autofikce dokážou o společnosti mluvit s takovou naléhavostí a účinkem? Označení autofikce jako „žánru“ je přitom problematické, protože autofikci lze nejlépe vnímat jako krajní bod kontinuální škály, na jejímž opačném pólu se nachází autobiografie, resp. v kontextu přemnohých žánrů psaní o sobě, přičemž nejistá žánrová pozice je součástí účinku těchto narativů. Ve svém příspěvku, opírajícím se o příklady současných populárních autofikcí od autorů jako Annie Ernaux, Édouard Louis nebo Marek Torčík, představím některé aspekty „autofikčního efektu“, mezi něž patří navození dojmu reálného prostřednictvím neokázalého podání vlastního „obyčejného“ života, vytvoření důvěrného pouta se čtenářem skrze inscenování rozporů v samotném vyprávějícím subjektu a schopnost přeměnit individuální příběh ve vyprávění postihující kolektivně sdílenou zkušenost sociálních traumat a typických životních trajektorií.

Anna Štičková

Masarykova Univerzita, Digitální kultura a kreativní průmysly

Status umělce a umělkyně: Jak se žije spisovatelkám a překladatelům v Česku?

Teoretickým východiskem pro můj výzkum je v první řadě koncept bibliodiverzity, který je součástí kulturních politik především ve francouzsky a španělsky mluvících zemích, postupně se ale prosazuje i u nás. Metodologicky vycházím ze sociologie a využívám metody situační analýzy. Zároveň využívám principy kritické diskurzivní analýzy s akcentem na konkrétní aktéry daného pole.

Ve svém příspěvku se bych se ráda zaměřila na situaci knižních profesionálů a profesionálek – především autorstva a překladatelstva v České republice. Pandemie covidu-19 odhalila neudržitelnou situaci těchto lidí. V současné době navíc čelíme odlivu pracujících napříč kulturním sektorem, a to včetně literárních profesionálek a profesionálů. Současnou situaci ovšem – jak ukazují dosavadní průzkumy – nevyvolala zmíněná pandemie, ale dlouholeté problémy českého knižního trhu. V první řadě je to nedostatečný objem finančních prostředků v rámci provozu – ovšem maskovaný vysokým obratem (kolem 8 mld.) a počtem vydaných knih za rok (cca 14 000 titulů), dále slabá pozice jednotlivců vůči stále silnější oligopolizaci a v neposlední řadě komplikovaná situace profesních sdružení.

Současná nezajištěnost umělecké práce způsobuje jednak odliv kulturního kapitálu, jednak ztrátu perspektiv a hlasů – v duchu bibliodiverzity, ale znesnadňuje také profesionalizaci, což je komplikace vzhledem k chystanému čestnému hostování ve Frankfurtu 2026.

Jedním z důsledků těchto problémů je pak velká míra prekarizace, jež by mohla být řešena skrze nástroje kulturní politiky – funkční status umělce a umělkyně, pevná cena knihy atd. Právě toto přímé navázání pracovních podmínek na aktivní kulturní politiku je nyní přítomné v tématu legislativy ke statusu umělce, jemuž bych se ráda v příspěvku věnovala.

Michal Topor

Univerzita Karlova, Ústav české literatury a komparatistiky

Tainova sociologie (literatury) ve světle její rezonance v českém prostředí (v letech 1864–1906)

Mohlo by se jevit jako zvláštní, že právě Hyppolite Taine ještě v polovině třicátých let stál Mukařovskému za jmenitově polemické emancipační gesto. Avšak stalo se to a mělo to svou logiku. Mukařovský toho času zkouší do uvažování o básnickém díle a dějinách literatury integrovat problém „vnějších zásahů“, mimoliterárních sil atd., a tedy i aspekt sociologický; v takové chvíli může dědictví Tainova konceptu dějin přece jen ještě nabýt na konkurenční palčivosti. I proto Mukařovský v *Poznámkách k sociologii básnického jazyka* přispěchal s tezí, že „se nová sociologie literatury od tradiční literární historie odlišuje podstatně“ a „názor

o vztahu mezi literaturou a společností je dnes podstatně jiný než za dob literární historie tainovské“. Mukařovský se tu sugestivně postavil na konec tainovské éry, nijak zřetelněji přitom toto své o/značení nediferencuje ani nelokalizuje. Je potom možné se například ptát přinejmenším po počátcích a dalších rysech této éry v českém prostředí, respektive (ještě o něco omezeněji) – po trajektorii a způsobech Tainova vynořování v české rozpravě o literatuře – a sice s výhledem k výše vytyčenému období, jež z jedné strany odpovídá letné Nerudově zmínce o Tainově pařížském jmenování profesorem estetiky a dějin umění, z druhé pak jedním vydáním českého překladu Tainovy práce *Histoire de la littérature anglaise* (1902; a jeho reflexi v dobovém tisku), knižní publikaci pojednání Václava Tilleho *Filosofie literatury u Taina a předchůdců* (1903) a Šaldovým heslem pro *Ottův slovník naučný* (1906). Důraz, byť nutně průřezový, bude nicméně položen na rozpravu v letech devadesátých, počínaje debatou nad monografií Leandera Čecha *Karolina Světlá. Kritická studie* (1891), a otázkou, jak – také v jakých kontextech a situacích – bylo tehdy Tainovo (literárně)historiografické pojmosloví traktováno a do jaké míry vztah k němu mohl korespondovat s rozložením estetických a intelektuálních inklinací v tehdejší českém prostředí.

Jakub Vaněk

Univerzita Karlova, Ústav české literatury a komparatistiky

„Je to jen čistě lingvistický problém.“ Imaginace společnosti v literárních textech

Představa společnosti jako relativně organizované skupiny bytostí odlišitelné od jiných takových skupin figuruje v literárním textu přinejmenším jako implicitní podmínka. Koncept společnosti tak lze využít ke zkoumání literatury z pomyslného odstupu či vnějšku (přírodní či sociální vědy), ale také v souvislosti s její imaginativní rovinou („zevnitř“). V navrhovaném příspěvku se chci věnovat právě možným představám společnosti v literárních textech, a to především v těch, které nestaví společnost jako téma do popředí a které tím zvýrazňují domnělou mezeru mezi literárněvědnými a společenskovědnými přístupy. Vybrané texty naopak sdílí momenty negativního vymezení, vydělení či izolace, které nutí k redefinici konceptu či obrazu společnosti.

Zajímat mě tak budou otázky týkající se dynamiky zjevného a „nezjevného“ v souvislosti s historickou a žánrovou situovaností několika vybraných textů. První příklad představují texty tematizující kolektivní paměť (prvek konstituující určitý typ společenství). Konkrétně budu pracovat s cyklem Chóry po půlnoci Nelly Sachs (1947) a dramatickou básní Kalavryta Charlotte Delbo (1979), tedy s texty reflektující různé fáze utváření kolektivní paměti holocaustu. Pokusím se ukázat odlišné pojetí společnosti – u Sachs metafyzické či kosmopolitické rysy, u Delbo zaměřené více na lokální lidskou komunitu – ve vztahu k proměnám společensko-kulturního diskurzu. Druhým příkladem by mi pak byla dvojice rozhlasových her *Tři ženy* Sylvie Plath (1962) a *Překladatel* Věry Linhartové (1969). Obě hry se zabývají tématy se zásadním společenským rozměrem, ale v explicitně osobní či intimní rovině. V případně Plath jde o monology tři ženských hlasů tematizující různé podoby

mateřství. U Linhartové zase o (literární) překlad, resp. téma jazyka v v hluboce existenciální rovině.

Obsah navrhovaného příspěvku lze rozdělit na dvě části: v první se pokusím ilustrovat možné obrazy společnosti v literárních textech, které se týkají kolektivního rozměru paměti (Delbo a Sachs), potažmo intimního rozměru společenského fenoménu (Plath a Linhartová); ve druhé poukážu na možné vztahy mezi žánrovým (společensky konvencionalizovaným) čtením a těmito představami ve vybraných textech.

Anna Vostruhová

Univerzita Karlova, Katedra sociologie

Za horizontem čísel a obsahů: čtenářská percepce jako výzva pro (nejen) sociologické zkoumání

Co to znamená, když se řekne hluboký čtenář? V příspěvku se chci blíže věnovat vícevrstevnatosti čtenářské percepce: vedle standardních výzkumů čtenářských preferencí či počtu přečtených knih si nyní kladu otázku jakým způsobem se čte: za jakých podmínek se čtenář může stávat aktivním příjemcem (a spolutvůrcem) výsledného obsahu a co mu naopak může při čtení „svazovat ruce“? Můžeme (nejen ve vzdělávacím procesu) vysledovat určitý systémový „gap“ při snahách vést čtenáře k porozumění textu? A je to pro čtenáře vůbec hodnotná komodita? Pokud lze na dílo nahlížet jako na otevřený systém, dává smysl hledat hranice, které nám mohou při četbě stát v cestě. Cílem primárně teoreticky laděného příspěvku je tedy rozšířit úvahy o funkční gramotnosti a její souvztažnosti k sociálnímu kontextu (např. Rabušicová, 2002), a to navázáním na koncepci symbolické imaginace Gilberta Duranda spolu s úvahami o procesu četby od Maurice Blanchota či Maryanne Wolfové.

Adam Zygmunt

Uniwersytet Warszawski, Instytut Slawistyki Zachodniej i Południowej

Ideologie, prostor, literatura. K čemu nám může sloužit kategorie literárního prostoru?

Ve svém příspěvku popisuji metodologická a teoretická východiska mé disertační práce. Věnuji se problematice ideologie v literatuře. Zajímá mě, jak kapitalismus (chápán jakožto ideologie) ovlivňuje utváření prostorových toposů v současné české literatuře.

Na začátku ukazuji tři způsoby chápání pojmu „ideologie“: liberální, konzervativní a marxisticko psychoanalytický. Kategorii ideologie v marxistickém pojetí lze využít k analýze literárních děl v širším společenském kontextu (Świrek, 2018). Podle mého názoru jsou metodologickým základem kritického přístupu k literatuře prvky literární sémiotiky, které umožňují analyzovat literární dílo jakožto ideologické médium – schopné vytvářet či reprodukovat ideologické mytologie. Moderní kapitalistický systém se od dob Horkheimera a Adorna proměnil. Jak poznamenávají francouzští sociologové Boltanski a Chiapello, model

kapitalismu, který se rozvíjí od 70. let, je schopen převzít prvky kritiky a zapojit je do své logiky. Je tedy možné podléhat kapitalistického systému a zároveň pociťovat to jako seberealizaci (Boltanski, Chiapello, 2022). V tomto přístupu může literární tvorba přispívat k reprodukci, ale také k dekonstrukci ideologických vzorců přítomných ve společnosti.

Kategorie literárního prostoru se mi zdá obzvláště zajímavá, protože prostor vždy vzniká v rámci sociálního procesu. Společenský proces přispívá k přidělování konkrétních významů prostoru, určuje způsoby jeho využití atd. Literární text může být výzkumným materiálem, který nám umožňuje analyzovat, jak ideologické útvary, v nichž žijeme, ovlivňují to, jak píšeme o různých prostorových formách. V této souvislosti se již zmíněná sémiotika ukazuje jako užitečná metodologie, jejíž nástroje nám umožňují zkoumat, jaké hodnoty a koncepty lze modelovat pomocí prostorových kategorií (Barthes, 2008; Lotman, 1984).

Kolokvium moderuje tým Literature & Society Laboratory:

Julija Ovsec

Anna Schubertová

Olivera Těsnohlídková

Jan Váňa